Газета издается на балкарском языке с 1924 года.

Интернет-версия: zaman.smikbr.ru

ЗАМАН

2009 жыл 5-чи март, орта кюн. № 41 (18142)

Багъасы 3 сомду

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ ВРЕМЯ ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Айырыула

Бир бирни аманлау, хыйлалыкъ этиу болмагъанды

Къабарты-Малкъарны Президенти Арсен Каноков 1-чи мартда бардырылгъан айырыулада КъМР-ни Парламентине ётген политика партияланы регион бёлюмлерини таматалары бла тюбешгенди. Аланы араларында ушакъгъа КъМР-ни Айырыу комиссиясыны председатели Андрей Тупикин бла КъМР-ни Президентини бла Правительствосуну Парламентде эмда сюд органлада келечиси Залим Кашироков къатышхандыла.

Арсен Каноков партия башчылагъа айырыула аллы кампанияны тюз ниетли, адепли бардыргъанлары ючюн ыспас этгенди эмда законла чыгъарыучу жыйылыуну жангы къаууму, властьны башха бутакълары бла бирге бир ниетли болуп, хайырлы ишлеригине ышаннганын билдиргенди. Аны оюмуна кёре, депутатланы саныны 72 адамгъа дери къысхаргъаны властьны баш представительный органына ишин бютюнда тынгылы бардырыргъа себеплик этерикди. Ол, 900 минг адам жашагъан республикагъа депутатланы аллай бири да кёплюк этгенин айтып, аны себепли Парламентге кирген къауумну санын андан ары азайтыу жаны бла иш тохтамазлыгъын чертгенди. «Келир айырыулада 52 депутат сайланырча этерге керекбиз. Бизге аз болуп, иги ишлеген къауум керекди»,-дегенди.

Регион бёлюмлени таматалары депутатла, ала къайсы партиялагъа киргенлерине да къарамай, ишлерин КъМР-ни халкъыны жашауун игилендирир мурат бла бардырлыкъларына ийнаннганларын билдиргендиле. Кеслери да анга не жаны бла да себеплик этерге хазыр болгъанларын чертгендиле.

«Единая Россия» партияны регион бёлюмюню башчысы Борис Жеруков Парламентде кёпчюлюкню тутхан партия не заманда да республиканы башха политика кючлери бла байламлыкъ жюрютюрге, ала бла бирге ишлеуню тап къураргъа кюрешгенин айтханды. Мындан ары да аны фракциясы ишин ол халда бардырлыгъына ышандыргъанды.

КПРФ-ни республикалы бёлюмюню биринчи секретары Заират Шихалиева айырыучуланы алларында борчларын толтурур, республиканы урунннганларыны сейирлерин къоруулар ючюн, фракция къолундан келгенни аярыкъ тюйюлдю,дегенди. «Справедливая Россия» партияны келечиси Владимир Кебеков а айырыучула бла тюбешиулеринден сора тюрлю-тюрлю политика кючле жанлы болгъанланы араларында артыкъ уллу чюйреликле болмагъанларына тюшюннгенин билдирип, битеу чыкъгъан даулашла бир тюрлю хыйласыз, къаугъасыз Парламентде сюзюллюклерине ийнандырыргъа кюрешгенди.Республикада политика эм криминоген болум къыйын болгъанын эсге алып, ол Парламентде къоркъуусузлукъ жаны бла комитет къуралса иги боллукъ эди, дегенди.

Президент аны тюзге санагъанды, фракциялада ол вопросну сюзерге керекли-син айтханды. Тюбешиуге къатышханла дагъыда фракцияны башчыларыны КъМР-ни Президенти бла тюбешиулерин жарым жылдан бир кере бардырыргъа оноулашхандыла.

ЛДПР-ни Къабарты-Малкъар регион бёлюмюню координатору Валерий Гриневич, «эрттегили политика партияладан бирини» келечилери республиканы парламент къауумуна биринчи кере киргенлерин белгилеп, либерал-демократла келгенлери бла законла чыгъарыучу органны иши бютюнда хайырлы боллугъуна ийнаннганын айтханды.

Арсен Каноков не тюрлю, ол санда мюлк проблемаланы да, миллетле аралы проблемагъа айландырмазгъа керек болгъанын эсгертгенди, партияны келечилерин, миллетлерине къарамай, битеу айырыучуланы сейирлерин къоруулаьргъа чакъыргъанды.

Тюбешиуде Андрей Тупикин да сёлешгенди. Ол Россей Федерацияны Ара айырыу комиссиясыны башчылары республикада айырыуланы бардырылгъанларына бийик багъа бергенлерин билдиргенди, аланы ыспас сёзлерин да къатлагъанды. Аланы тап къуралыуларына КъМР-ни Президенти уллу къыйын салгъанын белгилеп, ол Ара айырыу комиссияны председателинден анга саугъа бергенди – Россей империяда айырыуланы юслеринден статьяланы бла очеркленi жыйымдыгъын.

Ахырында Арсен Каноков КъМР-де толтуруучу властьны эмда башчылыкъ этген партия оппозицияны магъаналы оюмларына тынгыларгъа не заманда да хазыр болгъанларын чертип айтханды.

ГУРТУЛАНЫ Расул.

Суратны **Р. МАМИЕВ** алгъанды.

Керекли иш

Олимпиадагъа хазырланыуну арасын къураргъа белгиленеди

Къабарты-Малкъарда Олимпиадагъа хазырланыуну арасы боллукъду. КъМР-ни спорт эм туризм жаны бла министри Аслан Афаунов билдиргенича, республикада онла бла бийик даражалы спортсменле бардыла, спорт школланы ырысхы-техника базалары игиленнгенди. Алай спорт усталыкъны ёсдюрюр, спортсменлени резервлерин хазырлар ючюн, тынгылы ара керекди. Аллай ара болмагъаны ючюн кючлю спортсменлеге жаш тёлю къауумдан къыралны жыйымдыкъ командаларына тюшген заманларында Россейни окъууларына, спорт жарауларына да бютюн ахшы онгла къуралгъан башха жерлерине кетерге тюшеди.

Энди ол проблема бютюнда кючленирикди. Нек дегенде 2009 жылда «параллельный зачётла» кетерилгендиле. Алай эсе уа, бизни Красноярскийге кетип, аны ючюн эришген спортсменибиз кесини хорламлары бла Къабарты-Малкъаргъа очкола келтирлик тюйюлдю.

Олимпиадагъа хазырланыуну арасы интернатча боллукъду. Анда спортчулагъа окъургъа, спорт бла да кюреширге онг берилликди. Аллай амал аланы сау жылны ичинде бютюн тынгылы хазырларгъа себеплик этерикди.

Араны кереклерине ахча, Аслан Афаунов айтханнга кёре, 2009 жылны бюджетинде салыннганды. Республикада эки объект –«Терек» санаторий бла «Коммунальник» сабий лагерь - ара алада орнатылырын сюедиле.

КъМР-ни Президентини бла Правительствосуну пресс-службасы.

Тёгерек стол

Майдалны сыйы тюшдю

Бу кюнледе «2009 жылда ЕГЭ-ни бардырыуну энчиликлери» деген темагъа КъМР-ни Билим бериу эм илму министерствосу «тёгерек стол» бардыргъанды. Аны ишине Билим бериу эм илму сферада надзор федеральный службаны билим бериуде качествогъа контроль этген бёлюмюню таматасы Любовь Караваева, билим бериу эм илму министр Сафарби Шхагапсоев, республиканы бийик окъуу юйлерини ректорлары, районланы билим бериу управлениялары келечилери, устазла, окъуучула да къатышхандыла.

Жыйылгъанланы алларында сёлеше, Сафарби Хасанбиевич 2008 жылдан башлап бир къырал экзамен экспериментден кетерилип, школланы бошагъанланы билимлерин сынауну тёрели формасына айландырылгъанын эсгертгенди. Республика жети жылны ичинде бардыргъанды ол экспериментни, бюгюнлюкде аны структурасына юйреннгенбиз дерге боллукъбуз, дегенди ол.

Быйылгъы энчиликлени юслеринден айта, математикадан бла орус тилден ЕГЭ-ни школну бошагъанла барысы да берирге борчлу болгъанларын белгилегенди. Алагъа, алгъынча, балла салынырыкъдыла. Болсада бирси жыллада ишлеге багъа биче туруп бир балл къошар эркинлик бар эди да, быйыл ол кетерилгенди, дегенди министр.

Сайлап берирге боллукъ экзаменлени саны уа тогъузду. Сабийле аланы окъургъа бара туруп, къайсы профильни сайлагъанларына кёре кеслери айырлыкъдыла. Экзаменден «эки» алгъан болса, аны экинчи кере берирге онгу барды. Алай дагъыда «эки» алса уа, аны жангыдан къатларгъа эркинлик жокъду. Аллай окъуучугъа аттестатны орнуна школгъа жюрюгенини юсюнден справка берилип къаллыкъды. Бирсилеге уа аттестатла (алада белгиле алгъынча салынырыкдыла), ЕГЭ-ни бергенлерине шагъатлыкъ этген сертификатла да (алада белгиле угъай, балла боллукъдула) берилликдиле. Быйыл «экиле» алгъанла неда окъуугъа кирмей къалгъанла бир къырал экзаменде алгъан балларын жаратмай эселе, экинчи жыл ол экзаменлени жангыдан берирге боллукъдула.

ЕГЭ-ни быйыл алгъадан берип къояргъа сюйгенле, аны 21-чи апрельден 29-чу апрельге дери берир онглары барды. Бирсилеге уа экзаменле 26-чы майда башланып, 19-чу июньда бошаллыкъдыла.

Окъуучула кеслерини ишлерин алып къарар эркинликлери да бардыла. Аланы апелляциягъа бериуню заманы да иги кесек созулгъанды.

КИМ-леде (контрольно-измерительные материалы) берилген ишле саулай да Россейде бир схемагъа кёре боллукъдула. Ол а аланы билимлерине багъа бичиуде чырмауланы кетерирге боллукъду, дегенди министр.

Ахыры 2-чи бетдеди.

Жыйылыу

Нотариусла оноулашхандыла

Тюнене Къабарты-Малкъарны Нотариальная палатасыны жыйылыуу болгъанды. Анда ведомствону 2008 жылда ишини юсюнден отчёт доклад бла аны башчысы Ануся Целоусова сёлешгенди. Ол билдиргеннге кёре, бюгюнлюкде республикада алтмыш эки нотариус ишлейди. Былтыр аладан онусу, экзаменле берип, нотариальный жумушланы жалчытыргъа лицензияла алгъандыла. Нотариальный палатада стажировка да он адам ётерикди.

Республиканы нотариаты къырал власть, жер-жерли самоуправления органла эм СМИ бла тохтаусуз байламлыкъ жюрютгенлей турады. Нотариусланы усталыкъларын ёсдюрюуге да энчи эс бурулгъанын да чертгенди Целоусова. Ала, къыралны башха субъектлерине барып, тюрлю-тюрлю семинарлагъа къатышадыла. Болсада Москвагъа РФ-ни Юстиция министерствосу эм Федеральная нотариальная палата къурагъан курслада усталыкъларын ёсдюрюрге амалла толу хайырланмайдыла.

Докладын бошай, Ануся Целоусова клиентле бла ишлеуде, ариу тилли болуп, аланы ыразы этерлерин тилегенди коллегаларындан. Ол да бошдан тюйюлдю, отчёт кезиуде палатагъа онжети адам къагъыт жазып, телефон бла да кёпле тарыкъгъандыла.

Жыйылыуну ахырында палатаны юсюбюздеги жылда этерик ишине план салыннганды, файдаланы бла къоранчланы сметасы къабыл этилгенди.

ГЕРИЙЛАНЫ Асият.

Таукенланы Мухамет врач болуп отуз жылны ишлейди. «Арника» медицина арада мыйыны тинтген оборудованияда саусузлагъа къарайды. Уста специалистге саулукъларын тинтирге къуру шахардан угъай, башха жерледен да келедиле.

Суратны МАМАЙЛАНЫ Алий алгъанды.

АГРОПРОМЫШЛЕННОСТЬ КОМПЛЕКС

Предприятие кюч алады

Арт эки жылны ичинде республиканы алчы предприятияларындан бири «Агропромышленная группа «Баксанский бройлер» ачыкъ акционер обществону производство кючлерин, мекямларын жангыртыугъа жюз миллион сом инвестиция салымла этилгендиле. Ол битеу кючю бла ишлеп тебиресе, жылгъа отуз минг тонна юй къанатлы эт эм гуртха салыргъа жарарыкъ онтогъуз миллион къумалы жумуртхала чыгъарлыкъды.

Бу обществону генеральный директору Мажид Музафаров бизге билдиргеннге кёре, битеу производствону игилендириуню программасыны чеклеринде онтёрт минг квадрат метр жерде бир жолгъа жюз минг жюзек ёсдюрюрча сегиз мекям хайырланыргъа берилгенди. Голландиядан келтирилген технология ыз а битеу ишлени компьютер бла бардырыргъа онг берликди.

«Бахсанбройлерде» производствону кенгертиу бла бирге ишчи жерлени саны, иш хакъны ёлчеми да ёсерикдиле.

Бизни корр.

ЭЛ МЮЛК

Биринчиликни иймезге таукелдиле

«Ленинчиле» эл мюлк предприятие, къуру Май районда угъай, саулай Къабарты-Малкъарда да бюгюннгю рынок болумлада ишин тынгылы бардыргъан техника-экономика кёрюмдюлерин дайым айныта баргъан алчы коллектив мюлкге саналады. Анда, жерчилик бла малчылыкъ баш жерни алгъанлыкъгъа, терек бахчачылыкъ, юй къанатлычылыкъ, чабакъчылыкъ да жыл сайын иги хайыр бередиле.

Эт, кёгетле, толусунлай мюлкню кесини цехлеринде, консерва заводунда жарашдырыладыла. Аны хайырындан кассагъа жыл сайын къошакъ халда иги кесек ахча тюшеди.

Коллектив мюлкге кёп жылладан бери сайлагъан ишине жюреги бла берилген уста къурачу Владимир Иванович Бердюжа башчылыкъ этеди. Ол билдиргеннге кёре, Ново-Ивановское элде оруслула бла бирге таулула да, къарындашла, эгечлеча, шуёх жашайдыла, ара мюлкню ишине тири къатышадыла, ол айнып ючюн, дайым къайгъыргъанлай турадыла. Шёндю жерчилик, малчылыкъ эм бирси бёлюмледе эллиледен 400-ден аслам адам урунады. Ала иш хакъларына ыразыдыла эм аны кезиуюнде аладыла. Керек заманда мюлкню жанындан тийишли болушлукъ да табадыла.

Бир бирни ангылаулукъ, шуёхлукъ жетишимлени келерлерге, салыннган борчланы толтурургъа, алгъа барыргъа себеплик этедиле. Анга ара мюлкню озгъан жылны кёрюмдюлери да шагъатлыкъ этедиле. Новоивановкачыла жылны башында кеслерини алларына салгъан борчларын намыслы толтургъандыла. Башхача айтханда, «Агропромышленность комплексни айныту» деген миллет проектни жашауда бардырыр ючюн къымылдаугъа къошулуп, мюлкню урунннганлары 180 миллион сом багъасындан кёп продукция чыгъаргъандыла. Ол а буруннгу жылны кёрюмдюсюнден эсе 25 миллион сомгъа асламды. Ара мюлкню таза файдасы 20 миллион 660 минг сомгъа жетгенди.

Предприятие буруннгу жылдача, Россейни «Говядина-100» деген бек айырмалы клубуну члени болгъанлай къалгъанды. Башхача айтханда, ол тууар эт чыгъарыу жаны бла Россей Федерацияны бек айырмалы жюз мюлкюню санындады.

Новоивановкачыла быйылгъа кеслерине бютюн уллу чекле белгилегендиле эм аланы толтурур ючюн кюрешге жылны биринчи кюнлеринден таукел киришгендиле. Бусагъатда мал къышлатыу къуралыулу барады. Мал ашла эркин болгъанлары эм жарашдырылып берилгенлери себепли ийнекледен сют алыу таркъаймайды.

Жерчиликни юсюнден айтханда уа, кюзлюк сабанланы халларына КъМР-ни Эл мюлк эм аш-азыкъ министерствосуну специалистлеринден къуралгъан комиссия бийик багъа бичгенди. Мюлкню механизаторлары быйыл жазлыкъла себиллик жерлени барысын да былтырны кюз артында мулдах сюрюп къойгъандыла.

Бюгюнлюкде ала жаз башы сабан ишлеге къатышырыкъ техникагъа ремонт этиуню бошай турадыла. Специалистле уа минерал семиртгичле, мюлкню жерине жарашхан жазлыкъланы бай тирликли урлукъларын, отлукъ эм сюртюучю жаула мажарыуну къайгъысын кёредиле.

ЖАШАРБЕКЛАНЫ М.

Къармашыу

Жангы технологияланы хайырындан

Былтыр Къабарты-Малкъарда 300 минг тонна тахта кёгетле жыйылгъандыла. Андан 63,5 минг тоннасы Лескен районну юлюшюдю. Ол республиканы районларыны арасында бек бийик кёрюмдюдю.

Районну эл мюлк эм ашазыкъ управлениясыны начальниги Арсен Макоев озгъан жыл лескенчи аграрийлеге тап жыл болгъанын айтханды. Тахта кёгетле ёсдюрюлген бахчаланы хар гектарыны тирликлилиги орта эсеп бла 186 центнер болгъанды.

Ол аман кёрюмдю тюйюлдю. Аны болдурургъа, адам кючден сора да, жангы технологияланы, эл мюлк битимлени бай тирликли сортларын эм гибридлерин ёсдюрюу ахшы себеплик этгендиле.

Бизни корр.

ДУНИЯДАН ХАПАРЛА

Резервге - эм игилени

- Башчы кадрланы резервлерин къурау битеумиллет магъанасы болгъан ишди, - дегенди Дмитрий Медведев Кремльде Президентни кадрла резервини биринчи жюзю бла тюбешгенинде. Анда ол тизмеде болгъанладан бир бёлеги тийишли къуллукълада тохтагъанларын эм ишлеп башлагъанларын айтханды. «Оноучу кадрланы резервлерини эшиклери россейлилени барысына да бирча ачыкъ болургъа керекдиле. Ма ол замаанда айыраллыкъбыз таза жюрек бла ишлерик алимлени, специалистлени, башхача айтханда, акъыллы, билимли оноучуланы», - дегенди къырал башчы.

Юйле оюлгъандыла

Германияны Кёльн шахарыны кёп этажлы эки жашау журту бирден оюлгъандыла. Алада 9-чу ёмюрден бери шахарны тарыхыны айтхылыкъ документлери, багъалы суратла болгъандыла.

Юйле оюлгъанда бир адам ачыгъанды, бёлек адам тас болуп турадыла, аланы тюплеринде къалгъанла болурла деген оюм барды. Къутхарыу ишле бардырыладыла.

Жерге къоркъуу келтирген метеорит

Болмагъанча уллу астероид Жерге тюшерге аздан къалып кетгенди. Аны уллулугъу тунгуз метеорит чакълы эди, алимлени айтханларына кёре. Ол жерден 70 минг километр узакълыкъда учуп ётгенди.

Алам ёлчемле бла тергегенде, ол бек азчыкъды эм бу кёк таш Жерге тюшерге болур деген къоркъуу бар эди. Алимлени айтханларына кёре, аны Жерни ургъан кючю минг атом бомбаны кючю чакълы бир боллукъ эди.

Министрни билдириую

Россейни саулукъ сакълауну эм социальный айнытыуну министри Татьяна Голикова Федерация Советни жыйылыуунда сёлеше, 2009 жылда къыралда эсепге алыннган ишсизлени саны, этилген тергеулеге кёре, 2,8 миллионнга жетерикди.

«Экономика къытлыкъгъа дери этилген тергеуледе быйыл ишсизлени саны 2,2 миллион адамдан кёп болмазгъа керек эди. Болсада къыйын хал кёп ишчи жерни тохтатханды. Кризисге дери даражагъа жетер ючюн, не аздан айтханда, бизге жарым жыл керекди», - дегенди министр.

Басмагъа **ХУЧИНАЛАНЫ Ануар** хазырлагъанды.

Майдалны сыйы тюшдю

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Болсада «тёгерек столну» кезиуюнде КИМ-леде жарашдырылгъан тестледе сабийле окъумагъан темала тюбегенлерини юсюнден да айтылгъанды. Сёз ючюн, ол жаны бла Нальчикни 27-чи номерли школуну окъуучусуну сорууна Любовь Караваева быллай жууап бергенди: «Тестлени жарашдырыу бла эки уллу институт кюрешеди. Сиз айтхан кемчиликле алгъын бола тургъан эселе да, энди тюбемезле деп ышанабыз. КИМ-ле кеслери да къыйынлыкъларына кёре ючге юлешинедиле - базалы, къыйын эм бек къыйын.

Соруула регион экзаменни юсюнден да болгъандыла. Сёз ючюн, былтыр ол малкъар, къабарты тилледен неда Къабарты-Малкъарны тарыхындан болгъан эсе, быйыл ол не предметден экзамен боллугъу алыкъа тохташдырылмагъанын айтханды Сафарби Хасанбиевич.

Окъуучула ЕГЭ-ге кимле къарагъанларын да сюйгендиле билирге. Любовь Викторовна алагъа алгъа мында, ызы бла уа Москвада къаралады, дегенди.

«Паспортлары болмагъанла неда бизни республикагъа башха жерден келип окъугъан сабийле экзаменлени къалай берликдиле?» - деп нальчикчи Азамат Нагоев соргъанды. Ала школда бирсилеча окъуп тургъан эселе, ЕГЭ-ни бере туруп, бир тюрлю тыйгъыч болмазлыгъыны юсюнден билдиргенди министр.

«Тёгерек столда» майдал алыр умутлары болгъанла да кёп тюрлю соруула бергендиле. Былайда бир затны чертирге керекди. Озгъан жыллада ала экзаменни бирсиледен энчи берген эселе, быйыл аллай зат боллукъ тюйюлдю. Сора дагъыда бир энчилик: окъуугъа кире туруп, аны майдалы болгъанына бла къалгъанына къараллыкъды деп ышаныргъа керек тюйюлдю. Ала да конкурсдан бирсиле бла тенг ётерикдиле деп, Л.Караваева алай билдиргенди. Майдал аттестатда белгилеге кёре бериллигин С.Шхагапсоев ангылатханды. Башхача айтханда, ала жаланда ЕГЭ-ден эки алмай къутулургъа керекдиле. (Бир къырал экзаменни баллары бла энчи сертификат берилгени огъарыда айтылгъанды).

КъМКъУ кеси да энчи экзаменле алады деген оюмну тюз болмагъанын аны ректору Барасби Карамурзов ангылатханды. Университетде жаланда спортдан, прикладной искусстводан алынадыла ала, дегенди. Сора абитуриентле кеслери берирге сюйген экзаменлени сайлай туруп, профильге кереклилерин тюз айыра билселе, ол алагъа иги да болушлукъ боллугъун айтханды. Сёз ючюн, химияны бергенлеге тёрт тюрлю усталыкъгъа кёре окъургъа кирирча онгла бардыла. Бу затланы юсюнден толуракъ билирге сюйгенле университетни сайтына къараргъа неда бу окъуу юйге келип билирге боллукъдула, дегенди ректор.

Атабийланы Алий хар вузгъа да абитуриентлени алыуда бирча борчла салыннганларын, ол къырал окъуу юй болгъанына бла болмагъанына къаралмагъанын ангылатханды. Абитуриентлени аттестатланы бла сертификатланы копияларын ненча жерге сюйселе да жиберирге онглары болгъанларын айтып, оригинал жаланда вузда окъуп башлагъан кезиуде керек боллугъун билдиргенди.

Ахырында Сафарби Хасанбиевич абитуриентлени уллу сынаула сакълагъанларын, болсада ала экзаменлени къыйналмай берирлерине ышаннганын билдиргенди. Республикада ол затха керекли онгла къураллыкъларын да белгилегенди. Кёп бармай сынау халда математикадан экзамен бардырыллыгъын да билдирип, анга сюйгенле къатышыргъа боллукъларын эм анга хакъ (100 сом) нек тёленирге кереклисин да ангылатханды.

ЕГЭ-де быйыл къаллай энчиликле болгъанларын толуракъ билирге сюйгенле бу телефонла бла сёлешсинле: **(8662) 407-900**, **427-683**.

МОКЪАЛАНЫ Зухура.

Суратланы ХОЛАЛАНЫ Марзият алгъанды.

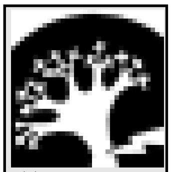

Малкъар халкъ туугъан жеринден зор бла кёчюрюлгени 65-жыллыгъына

Тюзлюкню таукел сакълагъанды

Элсюерланы Кёккёз Огъары Малкъарда туугъанды. Сабийлигинден окъуна гиртчи, сиркиу жашчыкъ эди. Ныгъыш къартла, аны табып, башханы излемегендиле. Ол баргъаны бла жумуш тамамланнганы тенг эди. Окъууда да алчылыкъны кишиге бермегенди. Ишге жетсе да алай. Къысхасы, аны хар жаны бла хунери болгъанды.

Элсюер улу озгъан урушда душманла бла жанын-къанын аямай сермешгенди. Жаралы да болгъанды. Саулугъу къайтышханлай, биягъы къазауатха киргенди. Ол бош аскерчиден капитаннга дери ёсгенди.

Бир жол немецли лейтенантны бла полковникни жесирге алып, штабха сюрюп келтиргенди. Кёккёз ол кишилиги ючюн бийик саугъагъа кёргюзтюлген эди. Ол кезиуде халкъыбыз сюргюнде болгъанды. Аны хатасындан ол иш ахырына жетдирилмей къалгъанды.

1945 жылны кюз артында ол эгечлери жашагъан Макинка шахаргъа келеди. Ахлула, танышла къууанып тюбейдиле анга. Мен кесим да кёргенме белинде кероху бла Элсюер улуну тойда тепсегенин.

Ол шахарда Дмитрий Петляк комендант эди. Кёккёзню чакъырып, сауут-сабасын беририн излегенди. Алай ол аны айтханын этмейди.

Бир кюн комендатураны къатына жанлагъанлай, андан, мугурайып, танышы чыгъып келгенин кёргенди.

-Таубий, нек мудахса, не болгъанды? - деп сорады Кёккёз.

- Петляк, ишчи быстырларынгы алышып, къол салыргъа таза кийинип кел, дегенди. Мени уа алышыр быстырым жокъду, - дейди ол.

- Биргеме келчи, - деп Таубийни артха бурады.

Петлякны отоууна кирип барадыла. Комендантны тагъылып тургъан кителин Кёккёз Таубийге кийдире:

- Бер къагъытынгы, энди къол салма къой, - дейди анга.

- Мени ишчи кителими кир кийимлеге бояп, сен нечик сылхырса деп, ол керохуна узалады. Кёккёз, бир жетдиргенлей, аны стол тюбюне буштукъ этеди. Керохун да сыйырады. Таубий да къагъытха къол салады. Ызы бла кителни жерине тагъады.

Алай бла жашай турадыла. Бир къызны поездден тюшгенлей тутуп, Петлякны болушлукъчусу Сорокин комендатурагъа кийирип баргъанын Жылкъыбайланы Малик кёрюп, ол ким болгъанын сорады.

- Муну къагъыты-шагъаты жокъду. Анамы жашагъан элине бара турама, дейди. Бери соруу этдирирге алып келеме, - деди ол.

Малик арлагъыракъда Кёккёзге тюбешеди. Анга ол тиширыуну хапарын айтады. Кёккёз да, Малик да комендатурагъа киргенлеринде, ол къыз а жиляй, Сорокин тютюн тарта, Петляк а район арагъа телефон бла сёлеше. Къызны ары элтирге милиция чакъыра. Кёккёз къызгъа:

- Сен нек айланаса? Кесинг да кимсе? - деп сорады.

Къыз, Кёккёзге бурула:

- Мен къабартылыма. Анамы элине жеталмай турама. Поездде болгъан ахчачыгъымы бла эл советден берилген справканы да урлатханма. Не этерге билмей сюелип тургъанымлай, бу мени бери сюрюп келгенди, - деди тауча, аллындагъы кишилеге кезиу-кезиу къарай.

- Сен къабартылы эсенг, тауча къайда юйреннгенсе?

- Мени анам таулуду. Чегемли.

- Ол бери нек келгенди?

- Мен анамы сегизинчи сабийиме. Сиз малкъарлысыз деп, сабийлеринден айырып, бери кёчюргендиле. Мени анам Хулиматды. Нёгерини аты уа Хадижат. Аны да беш сабийинден айыргъандыла.

- Сен аланы жашагъан эллерин билемисе? - деп сорду Кёккёз.

- Жалан бир сёзю къалгъанды эсимде. Тельман...

Кёккёз, Петлякга жууукълашып:

- Сен Тельман атлы эл билемисе? Ол къайдады, къалайдады?

- Мен аллай колхоз болгъанын эшитгенме.

- Анда комендатура бармыды? Ары сёлеш да, бу къыз айтхан адамла анда жашай эселе, бил, - деди буйрукъча.

Петляк Кёккёзге артыкъ сюйсюнмей къарады эсе да, телефонну бурду да:

- Ол къатынланы атларын айтыгъыз, – деп ашыкъдырды.

- Хадижат бла Хулимат! - деп жазып, къагъыт журунну узатды Кёккёз.

- Село Карамышевка, колхоз им. Тельмана... Бу къыз излеген тиширыула андадыла, - деп, телефонну салды Петляк.

Оналтыжыллыкъ къыз, Кёккёзню къучакълап, жиляп къалды. Ол уахтыда милиционер да кирип келди. Саламлашып бошагъанлай, милициячы къызны кёргюзте:

- Бумуду айтхан тиширыуунг? – деп, Петлякга къара ды. Кёккёз алгъа атлап:

- Жолдаш милиционер, сен артха къайтырыкъмыса? Мотоциклинге уа эки адам миндираллыкъмыса? Карамышевка элни билемисе? Къыз ол элде анасына барыргъа керекди. Энди бу къонакъ къызчыкъны анасына тюбетгинчи, мен биргесине боллукъма. Башха жумушунг жокъ эсе, сержант, кетдик!

Алайдан жетмиш къычырым барып, элни аягъында бир алаша юйчюкде анасын табады ол. Къызын кёргенлей, Хулиматны эси ауады. Ызы бла юч тиширыу да бирден жиляп башлайдыла. Элсюер улу болушмаса, къыз, айхай да, тутуллукъ эди.

Мен кесим да ол эки къарыусуз анагъа мирзеу, бичен бла да болуша тургъанма. Ала бла къоншуда жашагъан Темуккуланы Мукай бла юй бийчеси Шахидат, жашлары да алагъа кёп кере себеплик этиучюлерин билеме.

Петляк, тарыгъыула жазып, районну НКВД-сы Кёккёзден сауут-сабасын сыйыралмагъанындан сора Алма-Атагъа къагъыт жибереди. Андан поезд бла Къазахстанны ич ишлерини таматасыны орунбасары Никулин эки къазахлы полковник нёгери бла Малинкагъа жетеди.

Анда тарыгъыу къагъытны иеси Петлякга жолугъуп, таулу жашны комендатурагъа чакъыртадыла. Сауутну нек бермей тургъанын сорадыла. Ол армияда къуллукъ этген дивизиясыны командири керохну жюрютюрге берген эркинлик къагъытын Никулиннге узатады. Сора, даулашны къоюп, керохда аты жазылгъанын да кёргюзтюп, тапанчасын да береди.

Кёккёз ол жыллада, таулуланы кёп тюрлю къыйын болумладан къоруулап, тюзлюкню жакълай, терсликни къаплай, кёпледен ыспас сёзле эшитгенди.

МУХОЛЛУ Магомет.

КИШИЛИК

Къутхарыучугъа - эстонлу орден

Бу кюнледе Нальчикде КъМР-ни Культура фондунда Элбрус излеу-къутхарыу отрядыны башчысы Тилланы Борисге Эстония Республиканы къызыл жоруну бешинчи даражалы орденин бериу бла байламлы къууанчлы ингир ётгенди. Аны бардыргъан Къабарты-Малкъарда эстонлу культура-миллет обществону председатели Марет Романи ол саугъагъа Тил улу не ючюн тийишли болгъанын жыйылгъанлагъа ангылатханды.

Бир талай жыл мындан алгъа эстонлу актёр Андрес Карл Элбрусну тийресине солургъа, таугъа чыгъаргъа келген эди. Альпинист таугъа ёрлеген кезиуде андан ташла тюшюп башлайдыла. Къутхарыу отряд аны палахдан къутултхандан сора Къабарты-Малкъаргъа Эстонияны Россейде посолу бла консулу келип, жерлешлерин ёлюмден сакълагъанлары ючюн ыразылыкъларын билдиргендиле. 2007 жылда къышда эстонлу газетледе ол ишни юсюнден толу хапар айтылгъанды. Андан сора Эстонияны президенти Борис Османовични республиканы къызыл жоруну бешинчи даражалы ордени бла саугъаларгъа оноу этгенди. Ол бийик даражалы саугъагъа тийишли болгъан бешинчи россейлиди.

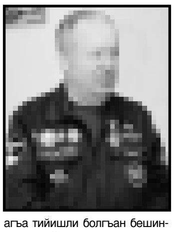

Россейден, Европадан, Азиядан эм башха жерледен Минги тауну тийресине солургъа келип къыйынлыкъгъа тюшген кёп туристлени къутхаргъан Тилланы Борис, аны намысын кётюргенлеге ыразылыгъын билдире, былай айтханды:

- Къутхарыу службаны ишчилери толтургъан борчлары ючюн бир тюрлю саугъа излемейдиле. Биз жаланда адамны юсюнден сагъыш этебиз. Алай ыразылыкъ сёзлени эшитген, бютюнда быллай даражалы саугъала алгъан а бек хычыуун кёрюнеди. Бу орденни мен, жаланда кесиме ыразылыкъча угъай, къолумда ишлегенлени барысына да ыспас белгича кёреме.

РФ-ни МЧС-ини КъМР-де Баш управлениясыны башчысы Сергей Шагин къыркъ жылдан аслам заманны къутхарыу иш бла кюрешип келген Борис Османовични къыйынын тыш къырал алай белгилегенине къууаннганын билдире, художник Анатолий Конинни суратын анга саугъагъа бергенди.

Шагинни айтханына кёре, Тил улу башчылыкъ этген отрядда сексенден аслам адам ишлейди. Ала онеки миллетни келечилеридиле. Аланы биринчи эм экинчи разрядлары барды. Бир-бирлери уа халкъла аралы класслы къутхарыучуладыла. Ала да, Борис Османович да, кече-кюн демей, къыйынлыкъгъа тюшгенлеге болушлукъгъа келирге хазырдыла.

Уста къутхарыучуну бийик даражалы саугъасы бла урушну, урунууну, Сауутланнган кючлени эм право низамны сакълагъан органланы ветеранларыны шахар советини председатели Абдуллаланы Мустафа да алгъышлагъанды. Ызы бла Къабарты-Малкъарны миллет-культура араларыны келечилери концерт кёргюзтгендиле.

Наталья СЛАВИНА.

Ёзденланы Мажмудин бла Датчиланы Юсюп (суратда солдан онгнга) «Къабмалкъгипс» чекленнген жууаплылыгъы болгъан обществода эртеден бери ишлейдиле. Ала хазыр продукцияны къыралны кёп регионларындан келген машиналагъа жюклеп ашырадыла. Коллективде жашланы намыслары жюрюйдю.

Суратны МАМАЙЛАНЫ Алий алгъанды.

Грек-рим тутушуу

Россейни биринчилигине къатышырыкъды

1992-1993 жыллада туугъанланы араларында Краснодар крайны Адлер шахарында грек-рим тутушуудан ЮФО-ну биринчилиги бардырылгъанды. Анга Элбрус районда олимпиада резервни сабий-жаш тёлю спорт школуна жюрюген жашла да къатышхандыла.

Аланы арасында бек бийик жетишимге Башийланы Махмут жетгенди. Ол, 76 килограмм ауурлукъда хорлап, Юг федеральный округну жыйымдыкъ командасыны санында Россейни биринчилигине къатышыргъа эркинлик алгъанды.

Махмут тутушуу бла алты жылындан бери кюрешеди. Аны тренер Этезланы Хусейн юйретеди. Таулу жаш кёп россейли, халкъла аралы турнирледе да жетишимли тутушханлай келеди. Ол къыралны акъылбалыкъ болмагъанланы жыйымдыкъ командасына киреди. Шёндю Баший улу Дондагъы Ростовда олимпиада резервни училищесинде окъуйду эм эришиуледе бу шахарны, Къабарты-Малкъарны да намысларын къоруулайды.

Адлерде бизни спортчуларыбыздан Будайланы Рамазан да жетишимли тутушханды. Алай, доммакъ майдал ючюн тюбешиуде хорлатып, тёртюнчю жерге чыкъгъанды.

Бек жаш тутушуучуларыбыз Моллаланы Элдар, Локияланы Жамболат, Геккиланы Залим да жыл санлары бла бирсиледен гитче болгъанлыкъгъа, кеслерин тийишли кёргюзтгендиле. Аланы бийик жетишимлери алыкъа алдадыла.

А.ТЕМИРОВ.

Культура

Бузулмагъан тёре

Март айда, Тиширыуланы битеудуния байрамларындан тышында, профессионал байрамла да бардыла. Аладан бири – Театрны халкъла аралы кюню – 27-чи мартда белгиленеди. Ол кюннге республиканы театрлары жарыкъ халда тюбеучюдюле.

Байрамны жыл сайын КъМР-ни Культура министерствосу бла Театрда ишлегенлени союзу бирге къурауучудула. Союздан бизге билдиргенлерине кёре, хар замандача, жыл санлары келген, солуудa болгъан членлерине ахча болушлукъ этилликди, битеу ары киргенлени чакъырып, байрам ингир къурар мурат да барды.

Ол ингирде дагъыда бузулмагъан бир тёре – жылны ичинде эм иги сахна оюнну, режиссёрну, актёрну, актрисаны да сайларыкъдыла. Ала спонсорладан саугъала алыучудула.

Бу жарыкъ байрам театрланы биринде бардырылыучуду. Бу жол къайсына жыйыллыкълары алыкъа белгисизди. Театрла уа «капустникле», башха номерле хазырлап да эришиучюдюле. Быйыл да бу ингир жарыкъ халда бардырылыр деп ышанырчады.

Бизни корр.

БИБЛИОТЕКА ИШ

Китап фондла жангырадыла

Бизни ре спубликада библиотекаланы китап фондларын кёбейтиу бла байламлы 2010 жылгъа дери белгиленнген программа барды. Анга Элбрус районда да сакъдыла. Озгъан жылны ахыр айларында районну ара библиотека системасына 164 минг 200 сом багъасы китап алыннганды. Быллай иш кёп жылланы ичинде болмагъанын эсге тюшюрсек, фондла уа жаланда «Библиотекагъа китапны саугъа эт» деген акциягъа кёре кёбейгендиле, ол болмагъанча иги атламды бу арт кезиуде.

Китапханаланы уа жангы литература толтурду – жарыкъ, тюрсюнлю переплёту бла, уллугъа, гитчеге да керекли затла. Суратлау литература бла бирге справочникле, тюрлю-тюрлю энциклопедияла, студентлеге бла школчулагъа дерслик китапла да келтирилгендиле. Бек гитче сабийлеге уа жомакъла, жазыучуланы бек гитчелеге жазылгъан хапар жыйымдыкълары да бардыла мында.

Библиотекаланы артыкъ магъаналы ишлери – жарыкъландырыуду, информацияны окъуучугъа жетдириу. Олду культураны, адет-тёрени да сакълаугъа себеплик этерик. Аны бла келеди ата журтха сюймеклик сезим да. Краеведениядан кёп тюрлю литература тюшгенине да ыразыдыла библиотекачыла.

Аланы санында ма быллайланы белгилерге боллукъду: «Малкъар халкъ жомакъла», «Живописная Кабардино-Балкария: Балкарцы: выселение, возвращение», «История религии Кабардино-Балкарии», «Малкъарлыланы бла къабартылыланы адет-тёрелери» эм башхала.

Элбрус районну библиотекаларына энтта да жангы литература келликди. Анга деп, 2008 жылдан эсе, быйыл кёбюрек ахча бёлюнюрюкдю.

А. ТАЛАЕВ.

Сигаретлени излетмезлик таблетка

САУЛУКЪ

Адамла соруулагъа берген жууаплагъа ийнансакъ, тютюнчюлени хар онусундан жетиси ол осал ишлерин къояргъа сюедиле. Алай тютюннге юйреннген адамла кеслерин хорлаялмайдыла-чархларында никотин жетишмей къалгъан заманда ала да, тюз да наркотикни къойгъан адамча, бек къыйналадыла.

Сабырыракъ болугъуз, жюйюсханла! Россейде Западны сейир-тамаша этдирлик дарман чыгъарылгъанды. Ол а тютюнден къыйналмай къутулургъа онг береди.

Угъа бойсунуудан къутулалмау

Бир-бир гражданла тютюнню бла мени арабызда бир биригизге зорлукъ этиу арталлыда жокъду деп, махтанырыгъа кюрешедиле. Сюйсем ичеме, сюймесем ичмей къоярыкъма деп, ёхтем айтадыла ала. Болсада аллай насыплычыкъла бек аздыла - жыйырмадан жаланда бири. Аллайланы никотин кесине, насыпха, химия халда жалчыталмай къойгъандыла. Алай эсе уа, ол адамланы тютюн ичиулери телисине безиреулериди неда кёпчюлюкню осал ишлерин этерге бош итиниулериди.

Никотиннге бойсуннганланы ишлери уа арталлыда башха тюрлю къыйынлыкъды. Тютюн ичиуде стажлары кёбейе баргъанланы къыйынлыкълары уа уллудан-уллу бола барады. Тютюн ичип башлагъанла алгъа бир кюнню ичинде 3 сигаретни къоратдыла, артдан-артха уа экиюч пачканы, андан кёпнюда бошатыргъа хазырдыла.

Алай а нек болады? Никотинни молекулалары башны мыйысыны клеткаларыны энчи рецепторларыны юслерине олтурадыла да, алагъа дофаминни - зауукълукъ алыуну гормонун (бир-бир наркотиклени химия тюрлюсюн) - чыгъарыргъа буйрукъ берединле. Тютюнню ичибизге тартхан заманда биринчи зауукълукъну биз андан алабыз, аны гормону уа терк окъуна кёбейип башлайды.

Алай бираз замандан сора мыйы аны биринчи ёлчемине юйренчек болуп къалады, дофаминни андан да кёп излеп башлайды. Ол себепден а сигаретлени кёпден-кёп ичерге, башхача айтханда, адамны чархын никотин бла дайым жалчытып турургъа керек болады. Никотин адамны чархында излегени тенгли бир болмаса уа, адам, къыйналып, къарыусуз болуп башлайды.

Жашайбыз, никотинни тартабыз

Тютюнню къояргъа болушурукъ дарманланы чыгъарыргъа алимле эрттеден бери кюрешедиле. Фармокологла ол проблеманы тамамлар ючюн, тюрлю-тюрлю дарманланы, пластырьлени, чайыр затланы хайырланып тургъандыла, никотинни аз ёлчемледе адамны чархына ала бла тапдырыргъа кюрешгендиле. Ол веществону адамны чархында аз-аздан эм дайым азайта барсакъ деп, оюм эте эдиле медикле, уллу хаталы тютюн ичиуден къутулургъа боллукъ суна эдиле ала.

Алай тютюнчюлени асламысына ол тюрлю багъыудан хазна хайыр чыкъмайды. Биринчиден, былайда бек уллу тёзюмлюлюк изленеди. Экинчиден, алай бла берилген никотинни хатасы да тютюнден чыкъгъанындан аз тюйюлдю-аллай никотин да ууду, анга да юйренчек болуп, адам излегенлей турады. Ол себепден а аллай бир-бир саусузла никотини болгъан чайыр резинаны къуруда излегенлей къаладыла. Кертиди, адам башха тюрлю заранлы затлары да болгъан тютюнню ичине тартып турмайды, алай никотинли чайырны да къыйматы хазна тюйюлдю.

Биз башха жол бла барлыкъбыз

Тютюн ичиу бла байламлы осал къылыкъгъа къажау кюрешни амалларын кёп алимле излеп тургъандыла. Кюрешни тап жолун а клиникада ишлеген химик Джотам Ко тапханды. Ол жаны бла тинтиулени бу алим онеки жылдан артыкъ заманны ичинде бардыргъанды. Ол чыгъаргъан таблеткала никотинни рецепторларын «алдай биледиле». Дофаминни ала да чыгъарадыла-алай сигаретадагъындан иги да аз ёлчемде. Болсада тютюнчюню сигаретаны излеп сынагъан къыйынлыкъдан къутултады. Жангы дарманны дагъыда бир ахшы энчилиги да барды: адам, тёзалмай, тютюн ичип къойса да, ол андан артыкъ зауукълукъ тапмайды, энди аны къанына дофамин къошуллукъ тюйюлдю.

Ол себепден тютюнчю ал эки ыйыгъында тютюн ичмегени ючюн артыкъ бек къыйналырыкъ тюйюлдю. Бу дарман бла багъыуну толу курсун юч айны-ётсе уа, адам тютюнню арталлыда ичмей къояллыкъды. Сёзсюз, кеси алай этерге сюйсе.

Джотам Кону разработкасы 2007 жылда фармацевтика жаны бла халкъла аралы бек бийик саугъасына-Галенни премиясына-тийишли болгъанды. Ол саугъа битеу дуниyада саулукъ сакълаугъа бек уллу юлюш къошхан дарманны авторуна бериледи.

Сиз, баям, тютюн ичиуден къутултурукъ жангы таблетканы атын къачан айтырыкъды бу деп, сакълай болурсуз. Алай, жарсыугъа, биз аны айталлыкъ тюйюлбюз: ол Россейде рецептурный дарманча регистрация этилгенди. Болсада сиз тютюн ичиуню артыкъ бек къыйналмай къояргъа таукел болсагъыз, врачдан рецепт алыргъа керексиз. Аны бла багъылыуну толу (ючайлыкъ) курсуну багъасы 6000 сомгъа жууукъду. Ол а сигаретлеге аллай бир заманны ичинде къоратыллыкъ ахчадан алай кёп тюйюлдю.

«**Известия**» газетден.